

مطالعه تطبیقی

ارث ذوی الارحام در

فقه اسلامی و حقوق ایران

مؤلف:

حیدر محمدی

سرشناسه	: محمدی، حیدر، ۱۳۵۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: مطالعه تطبیقی ارث ذوی الارحام در فقه اسلامی و حقوق ایران/مؤلف حیدر محمدی.
مشخصات نشر	: سنندج: آراس، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۱۷۰ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۷۶۸۲-۴۹-۴
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص ۱۴۸.
موضوع	: ارث (فقه)
موضوع	: (Inheritance and succession Islamic law
موضوع	: ارث -- ایران
موضوع	: Inheritance and succession -- Iran
رده بند کنگره	: ۱۳۹۵ م ۳۶۴/۱۹۷ BP
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۰۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۸۱۷

انتشارات آراس

مطالعه تطبیقی ارث ذوی الارحام در فقه اسلامی و حقوق ایران

تألیف: حیدر محمدی

ناشر: آراس

طراح جلد: مسمود شریفی

صفحه آرای: صمد احمدی نیاز

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۵

تیراژ: ۱۰۰۰

قیمت: ۸۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۶۸۲-۴۹-۴

مرکز پخش: سنندج پاساژ عزتی انتشارات آراس

تلفن: ۰۸۷-۳۳۱۲۸۳۴۱

فهرست مطالب

مقدمه مؤلف	۷
فصل اول	۱۱
مفاهیم کلی و مسائل مقدماتی	۱۱
تبیین مفهوم فرائض	۱۲
مفهوم لغوی فرائض	۱۲
مفهوم اصطلاحی علی فرائض	۱۳
مشروعیت فرائض و ادله آن	۱۳
قرآن	۱۳
سنت	۱۵
اجماع	۱۶
حکمت تشریع و فواید فرائض	۱۷
اصطلاحات مرتبط با فرائض	۱۸
ارث	۱۸
فرض	۱۹
اصل	۲۰
فرع	۲۱
رد	۲۱
عول	۲۳

۲۵	إدلاء.....
۲۵	ارکان ارث.....
۲۷	شروط توریث.....
۳۱	اسباب ارث.....
۳۳	انواع ارث.....
۳۴	مفهوم ترکه و حقوق متعلق به آن.....
۳۵	معنای ترکه ، لحاظ لغوی و اصطلاحی آن.....
۳۸	حقوق منتهی به ترکه.....
۴۱	مفهوم وارث ، بعدا ، وراثت و اقسام ارث گیرندگان.....
۴۱	مفهوم وراثت.....
۴۳	تعداد وارثان.....
۴۴	اقسام ارث گیرندگان.....
۴۴	ارث گیرندگان به فرض (ذوی الفروض).....
۴۴	صاحبان فرض نصف ارث.....
۴۵	صاحبان یک چهارم ارث.....
۴۵	صاحبان یک هشتم ارث.....
۴۶	صاحبان دو سوم ارث.....
۴۶	صاحبان یک سوم ارث.....
۴۶	صاحبان یک ششم ارث.....

۴۷	ارث گیرندگان به تعصیب.....
۴۷	تعریف عصبه.....
۴۸	مشروعیت ارث به تعصیب.....
۴۹	اقسام عصبه.....
۵۳	ذوی الارحام.....
۵۴	حجب.....
۵۶	اقسام حجب.....
۵۷	فصل دوم
۵۷	ذوی الارحام و دیدگاه‌های فقهی و مقررات قانونی درباره توریث آنان.....
۵۸	ارث ذوی الارحام در علم فرائض.....
۵۹	دیدگاه فقهای مورد توریث ذوی الارحام.....
۶۰	دیدگاه اول (دیدگاه حنفیه و حنابله).....
۶۳	دیدگاه دوم (دیدگاه مالکیه و شافعیه).....
۶۷	دیدگاه متأخرین مالکیه و شافعیه.....
۶۸	مقایسه و ترجیح
۷۰	دیدگاه فقه امامیه و حقوق مدنی ایران در مورد ارث ذوی الارحام.....
۸۴	اصناف ذوی الارحام.....
۸۷	کیفیت توریث ذوی الارحام.....
۸۸	روش توریث ذوی الارحام از دیدگاه اهل رَحِم.....

- روش توریث ذوی الارحام از دیدگاه اهل تنزیل ۸۹
- قواعد توریث از دیدگاه اهل تنزیل عبارتند از ۹۲
- روش توریث ذوی الارحام از دیدگاه اهل قرابت ۹۹
- کیفیت توریث ذوی الارحام از دیدگاه قرابت ۱۰۱
- توریث صنف اول ۱۰۲
- توریث صنف دوم ۱۰۷
- توریث صنف سوم ۱۱۱
- توریث صنف چهارم ۱۱۴
- توریث ذوی الارحام با وجود تعدد جهات ارث از دیدگاه اهل قرابت ۱۲۶
- مقایسه کیفیت توریث ذوی الارحام در سه روش تنزیل ، قرابت و رحم ۱۲۸
- جمع بندی مطالب ۱۳۰
- نتیجه گیری ۱۳۷
- پیشنهادها ۱۳۹
- فهرست منابع و مآخذ ۱۴۱

مقدمه مؤلف:

إِن الْحَمْدُ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ
 أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا
 هَادِيَ لَهُ، وَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ
 مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

خداوند ﷺ می فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ
 وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (آل عمران / ۱۰۲)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ۝ يُصْلِحْ لَكُمْ
 أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ
 فَوْزًا عَظِيمًا ۝﴾ (احزاب / ۱-۷۱)

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ
 وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي
 تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ۝﴾ (النساء / ۱).
 اما بعد، فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ، وَخَيْرُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ
 (ﷺ)، وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي
 النَّارِ.

آزادی و تسلط انسان بر اموال و دارایی اش تا زمانی که بر فساد
 حیات است و مال و ثروت نیز دارد، امری مشهود و غیر قابل انکار
 است، اما با مسافرت وی از دنیا، این سرای موقتی به آخرت، سرای
 جاودان تسلط وی بر اموالش قطع می شود و مرگ به عنوان نقطه
 پایان حیات انسان و آغاز سخن درباره میراث است. مبنای علم

ارث نصوص قرآن کریم و سنت نبوی شریف است، و نصوص مقدس با وجود جایگاه خاصی که برای این علم قائل است و اهمیت و تاثیر ویژه‌ای نیز در حیات بشر دارد، به طور مشکافانه و جامع بدان پرداخته است به گونه‌ای که علما، فقها و حقوق دانان اسلامی نیز به این موضوع مهم پرداخته‌اند، و این اهمیت خاص و توجه وافر، این علم را به علمی مستقل تبدیل کرده است؛ چرا که این علم راه حل بخش عمده‌ای از امور مالی انسان‌ها به حساب می‌آید. منش عمده‌ی احکام و قواعد ارث، ناظر به تقسیم ترکه بین افراد متعدد بوده که اصطلاحاً ورثه نامیده می‌شوند. در مورد این که ورثه چه کسانی هستند و ماترک به چه کیفیتی باید میان ورثه تقسیم شود؛ در پاسخ به این سه‌الوات سیستم‌های حقوقی و نهادهای قانون گذاری مختلفی تشکیل شده است. در فقه اسلامی بیشتر قواعد و احکام ارث و کیفیت تقسیم ترکه بین ورثه، در قرآن تصریح و بطور دقیق معین شده است و تنها سمت اندکی به اجتهاد اختصاص یافته است. مجتهدین و فقهای اسلام با توجه به آیات و روایات وارده در مورد ارث، ورثه را به سه دسته تقسیم نموده‌اند؛ دسته اول کسانی هستند که سهم معلوم و معینی برای آن‌ها در نظر گرفته شده است که اصطلاحاً آن‌ها را صاحبان فرض یا (ذوی الفروض) می‌نامند. دسته دوم کسانی هستند که هرگاه تمام باشند کل ترکه و هرگاه همراه ذوی الفروض باشند، مابقی ترکه بعد از تصفیه حساب سهام ذوی الفروض به آنان تعلق خواهد گرفت، که اصطلاحاً عصبه نام دارند. دسته سوم کسانی هستند که نه ذوی الفروض بوده و نه از طریق تعصیب ارث می‌برد. این دسته را اصطلاحاً رحم یا ذوی الارحام نامیده‌اند. ذوی الارحام، معمولاً از

طریق جنس مونثی به میت می‌رسند، مانند فرزندان دختر، فرزندان خواهر، عمه، خاله و ... و در فرضی که ذوی الفروض یا عصبه وجود داشته باشند؛ به اتفاق نظر فقها ذوی الارحام ارث نخواهد برد و در فرضی که ورثه میت، صرفاً ذوی الارحام باشند؛ در مورد اینکه آیا اساساً مستحق ارث بردن هستند یا نه اختلاف نظر وجود دارد. عدای از فقها، با توجه به دلائل و استدلال‌های خاصی که بعداً به ورثه مفصل در آن مورد بحث می‌شود قائل به ارث بردن ذوی الارحام نیستند، بنابراین در این حالت ترکه را از آن بیت‌المال می‌دهند. البته همین دسته از فقها معتقدند در صورتی که نظم حاکم بر بیت‌المال، دست خوش تغییراتی شود که آن را از مسیر اصلیش منحرف گرداند، به شیوه خاص خود، ارث برای ذوی الارحام را قبول دارند. در مقابل، سنی‌ای دیگر از فقها، با استناد به عمومات بعضی آیات، روایات، دلائل و استدلال‌های خاصی که بعداً بصورت مفصل در آن موارد بحث می‌شود ذوی الارحام را مستحق ارث گرفتن از ترکه میت می‌دانند. همین در کیفیت توریث ذوی الارحام نیز، به نوبه خود، اختلاف وجود دارد. که این اختلاف باعث پیدایش مذاهب مختلفی در ارث بردن ذوی الارحام گردید که عبارتند از:

- (۱) - مذهب اهل رحم (۲) - مذهب اهل تنزیل (۳) - مذهب اهل قرابت^۱ که فصل دوم این پایان نامه به تشریح این دیدگاه‌ها پرداخته است. البته با توجه به اینکه قانون مدنی ایران در تقسیم ارث به دنبال طبقه می‌باشد به این معنا که در صورتی که در طبقه

^۱ سرخسی، المبسوط، ۳/۳۰؛ ابن قدامه، المغنی و الشرح الکبیر ۸۲/۹

اول وارث میت وجود داشته باشد. به هر نحوی که باشد هیچ ارثی به طبقه دوم نمی‌رسد و همچنین در صورت وجود وارث میت در طبقه دوم هیچ ارثی به طبقه سوم نمی‌رسد. البته مصادیق طبقه اول و طبقه دوم و طبقه سوم شامل بعضی از افراد ذوی الارحام می‌باشد هر چند که در قانون مدنی ایران هیچ ارثی برای مصادیق ذوی الارحام قائل نشده‌اند. بنابراین به دلیل این که از یک طرف احکام ارث، از جمله موضوعات شایع و مبتلا به جامعه است و از طرف دیگر، چون موضوع ارث [تقسیم ترکه] میان ورثه است، چه بسا ممکن است بر سر این تقسیم، اختلاف و درگیری به وجود آید؛ البته از آنجا که مسائل مربوط به موضوع ارث از جمله مسائل احوال شخصیه از امور مهم و زیر بنای هر جامعه است. بنابراین اسلام هم به خاطر ریاضی‌های آن، احکام و مقررات خاصی برای آن وضع نموده است به طوری که با توجه به اختلافات قواعد و مقررات فقهی مذاهب اسلامی احکام و مقررات مربوط به موضوع ارث در مذاهب مختلف نیز اختلاف پیدا کرده است و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز این تفاوت را محترم شمرده و مطابق اصول ۱۲ و ۱۳ قانون اساسی، ایرانیان بر شش در احوال شخصیه (ازدواج، طلاق، ارث، وصیت ...) بر طبق مذاهب خودشان عمل می‌کنند و در انجام احکام و مقررات و مراسم مذاهب خودشان آزادند. بنابراین عمل به این اصول قانون اساسی مستلزم آنست که دادگاه‌ها و مراجع قضایی بر اساس احکام و مقررات مذاهب مربوطه در دعاوی آنها رسیدگی نمایند، شایسته و بلکه لازم و ضروری است در مورد ذوی الارحام و کیفیت توریث ذوی الارحام، در حد توان پژوهشی جامع انجام گیرد. بنابراین، این امری است که این پژوهش عهده‌دار آن می‌باشد.